

*Миславський Володимир Наумович,
доктор мистецтвознавства, доцент,
член-кореспондент Національної академії мистецтв України,
завідувач кафедри кінематографії та сценарної майстерності
Харківської державної академії культури,
Субота Євген Володимирович,
кандидат культурології, старший викладач кафедри
кінематографії та сценарної майстерності
Харківської державної академії культури*

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ КІНОГАЛУЗІ У 1920-ТІ РОКИ

З перших місяців роботи ВУФКУ (Всеукраїнське фотокіно-управління), окрім «збирання» всього кіномайна України, намагалось налагодити власне кіновиробництво. Найважливішим чинником, завдяки котрому вдалося порівняно широко розгорнути кіновиробництво в Україні, стало зміцнення матеріально-технічної бази української кінематографії та насамперед освоєння випуску власної кінопродукції.

Отримане ВУФКУ майно перебувало у катастрофічному стані: кінотеатри було зруйновано, апаратуру вивезено, обстановку розкрадено чи вивезено. Прокатні склади являли собою цвинтарі битої плівки: ательє були зруйновані і не діяли. У 1922 році під контролем ВУФКУ опинилося майже 393 кінозали (167 заводських), практично непридатних до експлуатації після закінчення громадянської війни.

Більшість кінотеатрів було відновлено й обладнано апаратурою, деякі відбудовано заново. Також ВУФКУ отримує у своє відання ательє та кіно контори Києва та Харкова, розширює та модернізує ательє Гроссмана, Харитонова та Борисова в Одесі, а також ательє у Києві та колишні ательє Єрмольєва та Ханжонкова Ялті (останні на умовах оренди).

Через відсутність кадрів правління змушене було запросити кіно працівників із дореволюційним стажем. Тому перші постановки були дуже слабкі як з ідеологічного, так і з художнього погляду. Після втрати можливості роботи у кримських ательє ВУФКУ зосередило усі свої сили в Одесі.

З 1 січня по 1 квітня 1922 року ВУФКУ випустило картини «Квіти на камінні» (художньо-агітаційна на тему про збір продподатку), «Вовчий дол» (про боротьбу з бандитизмом) та кінохроніку «Парад військ у день 4-ї річниці Червоної армії». Готувалася до постановки режисером Українського Держтеатру Юхименка велика картина-інсценування життя та творчості Т. Шевченка – «Життя Т. Шевченка» та картина «Напередодні» (з революційним сюжетом), «Своєю власною рукою». За завданням відділу агітації Головополітосвіти фотовідділ виготовив 5 серій діапозитивів на теми про голод загальною кількістю 300 штук. Виготовлено серію діапозитивів історії паровоза у вигляді 400 діапозитивів, 40 фотознімків урочистостей 4-річчя Червоної армії. Виготовлені були за завданнями відділу агітації і демонструвалися в кінематографах світлові гасла. Також у 1922 році планувалося влаштувати павільйони у Харкові, Києві та Одесі.

ВУФКУ було створено чотири обласні та окружні центри: Харків, Катеринослав, Одеса та Київ, у всіх губернських містах було створено губвідділи (надалі, після реорганізації залишилося три відділення – Харківське, Київське та Одеське, з певною часткою самостійності) [27, с. 33]. Також було взято на облік усі без винятку кінотеатри та кіноапарати, а також кінопрокатні контори. Їхній матеріал був відібраний та розподілений між прокатними центрами округів (обласних відділів). Частину кінотеатрів було здано різним установам, організаціям та приватним особам з умовою їх відновлення та постачання фільмами виключно від ВУФКУ. Інша частина кінотеатрів залишилася у безпосередній експлуатації ВУФКУ.

У 1922 року ВУФКУ мала у своєму розпорядженні три знімальні бази в Києві, Одесі та Ялті. На Київській кінофабриці виробничий відділ планував постановку національних українських фільмів. Репертуар намічених відділом постановок у Києві складався з інсценування найпопулярніших українських авторів. Однією з перших картин було інсценування творів Т. Шевченка та його біографії. Одеську фабрику планувалося завантажити постановкою «робітників» картин. Колишнє Харитонівське ательє в Одесі могло б задовольнити запити

ВУФКУ, але воно було у жахливому стані. Тоді ВУФКУ влітку 1922 року орендувало ялтинські павільйони – колишні Ханжонкова та Єрмольєва. Перший був відновлений, і у ньому, на початку осені почалася робота [2, с. 6–7]. Надалі пленум ВУФКУ виніс ухвалу зосередити все кіновиробництво в Одесі та об'єднати Одеське та київське відділення ВУФКУ. Проте всю роботу було зосереджено на Одеській кінофабриці, Ялті відводилася підсобна роль роботі «над натурою».

У вересні Колегія Головополітосвіти заслухала доповідь заввідділом мистецтв Пельше «Про основні завдання та принципи художньої політики» та винесла низку резолюцій. При цьому ВУФКУ необхідно було самостійно вишукувати кошти на фінансування власного кіновиробництва. Так, Одеське відділення на замовлення проводило кінозйомки в Одеській та Подільській губерніях, проводило фотозйомки «зборів, урочистих моментів суспільного та політичного життя, а також поточної роботи установ організацій та підприємств – на першу вимогу у фотопавільйоні», здавало в прокат картини. Окрім кінопрокату, фото та кінозйомок на замовлення ВУФКУ виготовляло діапозитиви, реалізовувало фото та кіноапарати, хімікалії фотопапір та фотопластини, а також відкрило майстерні мистецьких портретів.

Крім того, ВУФКУ намагається налагодити власне виробництво фотоприладдя та кіноплівки. За повідомленнями преси у січні 1923 року в Одесі було випущено першу партію фотопластинок та розпочалася підготовка до виробництва бромистого паперу. У цей час в УРСР і РРФСР відбуваються спроби налагодити власне виробництво кіноплівки. Точніше не виробництво, а змив емульсії зі старих плівок та нанесення нової. У Москві таким виробництвом займався М. Мінервін з урахуванням своєї кінофірми «Мінерва» коштом фотокіновідділу. В Одесі за завданням ВУФКУ професор Кирилов та його помічник Бочин сконструювали машину для плівки. Надалі, за повідомленнями преси, в Одесі ВУФКУ відкрило фабрику з виготовлення фотопластинок, фотопаперу та кіноплівки [40, с. 11]. У зв'язку з тим, що ВУФКУ почала виробляти кіноплівку Одеська кінофабрика за угодою з Агітпропа, Губкома та Губполітосвіти випустила низку агітаційно-освітніх культурфільмів, котрі відображали ударні кампанії.

У 1927 році було організовано науково-дослідну кінолабораторію. Лабораторія займалася аналізом хімікалів та кіноплівки. Завідувачем лабораторії було призначено Я. Мазо [22, с. 13]. Згідно з документами фабриками та лабораторіями ВУФКУ було випущено у 1923/24 господарському році 27 000 метрів негативної та позитивної плівки, у 1924/25 р. – 574 503, 1925/26 р. – 1 548 677. Безумовно, така кількість плівки жодною мірою не могла задовольнити зростаючі потреби виробництва (як, втім, і якість), але для того часу це була важлива подія.

Власне кіновиробництво також поступово набирає обертів. До зими 1923 року були випущені картини «літературно-художнього змісту»: «Привид блукає Європою», «Поєдинок», «Хміль», «Поміщик», «Кандидат у президенти», «Оповідання про сім повішених»; агітаційні: «Від мороку до світла», «Пам'яті Великих Комунарів» («Паризька Комуна»), «Історія 1-го Травня», «Великий Жовтень», «Дворянське болото», «Голод та його наслідки», а також ряд виробничих фільмів та революційної хроніки. На Одеській кінофабриці велися підготовчі роботи щодо постановки сценаріїв «Пригводжений», «Овід», «Нові люди», «Трагедія одного великого будинку» (усі М. Салтикова), «Боротьба світів», «Комедіантка» (за розповіддю Лескова) [7, с. 48]. На Ялтинській кінофабриці велися роботи з постановки сценаріїв «Слюсар і канцлер» А. Луначарського, «Кохання – книга золота» О. Толстого (шарж на царизм), «Залізна п'ята» Дж. Лондона, «Інженер Менні» О. Богданова, «Джиммі» Хіггінс» Є. Сінклера, дві дитячі та дві агітаційні постановки. На екран вийшов лише «Слюсар та канцлер». «Джиммі Хіггінс» побачив світ у 1928 році, решту сценаріїв так і не було поставлено.

З 7 по 12 травня 1923 року проходила Всеукраїнська нарада завгубполітосвіти. На нараді було заслухано доповідь голови правління ВУФКУ В. Прокоф'єва. Нарада відзначила правильний орієнтир ВУФКУ у напрямку створення радянських фільмів, проте вказала на низьку якість української кінопродукції. На нараді було прийнято низку резолюцій з метою випрямлення ідеологічної лінії ВУФКУ:

«1. Порушення клопотання перед ЦК Партії щодо поповнення парт працівниками ВУФКУ та його відділів.

2. Ретельний перегляд Відділом Мистецтв Головополітосвіти всіх сценаріїв, що знову готуються до зйомки.

3. Відбір і припинення постановок тих старих фільмів, які впливають на широкі маси людей.

4. Встановити, як обов'язкову вимогу, ретельний відбір фільму для постановок у робочих районах, клубах та надання їм більш пільгових умов прокату порівняно з приватними орендарями.

5. Вся агітаційна робота ВУФКУ у центрі та на місцях повинна проводитись за завданнями та під наглядом Головополітпросвіти та його місцевих органів» [28, с. 310].

На V з'їзді Всеробмісу, що відбувся в Одесі у вересні 1924 року, зазначалося, що з 49 випущених фільмів лише 19 виявилися прийнятними. За кількісними показниками ВУФКУ займало одне з перших місць у СРСР – 4 фільми, Севзапкіно – 4, Кіно-Москва – 2, Пролеткіно – 2, Держкінпром Грузії – 1 [31, с. 14]. За зведеннями Одеської кінофабрики у 1925 році було випущено 3 повнометражних та 13 середньометражних картин, загальним метражем 48 944 метри (з них 5 874 метрів хроніки).

Перший Всеукраїнський з'їзд митців, що проходив у Харкові, велику увагу приділяв питанням кіновиробництва та кінофікації села. З'їзд констатував значне досягнення ВУФКУ у сфері виробництва нових фільмів та обладнання кінотеатрів. Одним із завдань, поставлених з'їздом, була підготовка кіномеханіків, які водночас були культурно-освітніми працівниками села. На той час Одеська кінофабрика мала 6 режисерських груп у складі режисерів – П. Чардиніна, А. Лундіна, В. Баллюзека, П. Сазонова та Ф. Лопатинського. Ялтинська кінофабрика запланувала випустити 1 бойовик, 2 постановочні та 2 середньометражні фільми. Режисерський склад: В. Турін, О. Анощенко та Г. Тасін. На майбутній виробничий рік режисерські трупи на обох фабриках планувалося збільшити [13, с. 11]. До 1926 кількість режисерських груп на Одеській кінофабриці зросла з 6 до 7, а на

Ялтинській – з 1 до 3 [1, с. 10], в 1927 – на двох кінофабриках працювало 23 групи [39, с. 4] (на Одеській – 13) [3, с. 12]. У 1927/28 операційному році на Ялтинській кінофабриці працювало 7–8 режисерських груп, а на Одеській 12. Після руйнування Ялтинської кінофабрики внаслідок землетрусу її співробітників перевели до штату Одеської кінофабрики, і загальна кількість режисерських груп зменшилася до 21. Але на початок зими 1928 року через брак павільйонів та відмови від зйомки зимової натури кількість режисерських груп було вирішено скоротити до 15–16. Але реально взимку працювали 5–6 груп, і лише на середину весни їх кількість вдалося збільшити до 11. У 1929 році кількість режисерських груп становила 16 [14, с. 70].

До листопада 1923 року у штаті ВУФКУ вважалося понад 2 000 співробітників. З них в управлінському апараті – 212, на виробництві – 94 і в кінотеатрах – 1852. До січня 1925 року загальна кількість людей, зайнятих у кінематографії, зросла на одну третину при деякому скороченні адміністративного персоналу і помітному, збільшенні виробничого складу та кінофікаторів (відповідно – 185, 260 і 2473 осіб). Станом на 1 жовтня 1923 року на Одеській та Ялтинській кінофабриках працювало 47 осіб, на 1 жовтня 1924 – 162, на 1 жовтня 1925 – 300, на 1 жовтня 1926 – 512, у 1927 – 541 [39, с. 4], в 1929 – понад 1000 творчих, інженерно-технічних працівників та обслуговуючого персоналу. 1926 року на Одеській кінофабриці працювали 7 режисерів, 9 операторів, 4 художники, 30 акторів. Весь штат фабрики становить 319 осіб, серед них 24 жінки та 25 комсомольців. У середньому оклад становив 60 рублів, максимальний – 300. Серед працівників – 5 фахівців-іноземців (2 оператори, 2 художники та 1 лаборант). Режисери: А. Лундін, П. Сазонов, Л. Шеффер, С. Вейтінг, П. Чардинін, О. Анощенко, В. Вісковський та І. Перестіані (із серпня). Помрежі: В. Ковригін, В. Заноза, Л. Канн, М. Шор, Дубірштейн та Д. Ердман. Актори: І. Капралов, М. Салтиков, М. Панов, М. Ляров, Г. Спранце, О. Сашин, О. Мерлатті, А. Мальський, В. Піддубний, О. Оленич та ін. Оператори: Б. Завелєв, Г. Дробін, Д. Фельдман, Л. Форестьє, В. Лемке та Ф. Веріго-Даровський. Художник І. Суворов [38, с. 40]. 1927 року на Одеській кінофабриці

працювало 380 осіб. З них робітників – 201, службовців – 129, підлітків – 12. Парти́йна ячейка налічувала до 100 осіб [3, с. 12]. В 1929 році на Одеській кінофабриці працювало 280 осіб, плюс 35 тимчасових співробітників [14, с. 70].

Кількісний показник кіновиробництва виглядає наступним чином: у 1923 році було випущено 5 фільмів, у 1924 – 22, у 1925 – 15, у 1926 (до червня) – 17 картин [14, с. 70]. Станом на 1 жовтня 1927 року за реєстром продукції ВУФКУ налічувалося 245 випущених назв із загальним метражем – 164 429 метрів. На кшталт картини розподілялися так: художньо-ігрові – 67 назв (121 633 метр.), виробничі, наукові, видові – 42 (15 043 метр.); червоноармійські – 31 (6 249 метрів); громадсько-парти́нні свята та з'їзди – 47 (6 709 метрів); хроніка та кінотиждень – 58 (14 795 метрів).

Неухильно зростали і капіталовкладення в кінематографію республіки, розширювалися можливості студій. Наприклад, капіталовкладення в Одеську фабрику за три роки збільшилися майже в сім разів, а кошти, що відпускались на постановку фільмів, – у дванадцять разів. Основний капітал ВУФКУ з 1 жовтня 1924 року по 1 жовтня 1925 року збільшився з 837 196 до 1 499 528 рублів, оборотний відповідно з 588 240 до 803 909 [20, с. 5; 8, с. 161]. В 1924 році на технічне оснащення Одеської кінофабрики було відпущено 462 000 рублів, Ялтинської – 134 000 [21, с. 15]. Капіталізація кінофабрик становила 600 000 рублів, капіталізація кінотеатрів – 112 000, був повністю покритий дефіцит виробництва [26, с. 82]. У затвердженому господарському та фінансовому плані 1925/26 господарського року дохідна частина ВУФКУ становила 8064048 рублів, а видаткова – 6 635 690. Таким чином, чистий прибуток склав 1 432 356 рублів [10]. У 1926/27 року дохідна частина становила 1 238 7274 рубля, видаткова – 9 941 378, прибуток – 445 895 [34]. У 1928/29 господарському році бюджет Одеської кінофабрики становив 1 308 000 рублів, з них 108 000 призначалися на ремонт та обладнання [14].

Найважливішим принципом побудови функціонування української кіногалузі був планово-господарський метод роботи. ВУФКУ, як і інші госпрозрахункові трести будувало свою роботу на щорічному фінансовому плануванні.

У виробничому плані на 1922 рік були намічені пропагандистські фільми на наступні теми: нова економічна політика – фільм (5 копій, зйомка в Одесі); антирелігійна пропаганда – 2 фільми (по 5 копій, зйомка у Києві); боротьба із бандитизмом (5 копій); популяризація компартії – кінохроніка; тимчасові компанії – продподаткова, весняна та осіння посівні – по одному фільму, п'ять копій кожен; Боротьба з голодом – 2 фільми (по 5 копій, зйомка в Одесі та Києві); боротьба із посухою (зйомка у Харкові) [35, с. 362–364].

У березні 1923 року у Харкові проходив пленум ВУФКУ, на якому було затверджено перший виробничий план ВУФКУ. Відомство зобов'язувалося випустити 24 картини, у тому числі 10 – агітаційного змісту.

У листопаді 1925 року ВУФКУ затвердило новий промфінплан, який був значно збільшений порівняно з попереднім – планувалося поставити 27 повнометражних та близько 35 короткометражних картин. Одеська кінофабрика ВУФКУ, крім перебування у виробництві картин, намітила до випуску 2 бойовики, 4 постановочні фільми та 5 середньометражних.

Промфінплан на 1926/27 господарський рік (38 ігрових фільмів та 12 культурфільмів із загальними витратами на суму 1 991 100 рублів) виявився нереальним і не відповідав фінансовим можливостям ВУФКУ. У результаті план першого півріччя виявився виконаним лише на 23%. Представники ВУФКУ це пояснювали збільшенням існуючих податків, а також запровадженням нового патентного податку. У зв'язку з таким станом справ та можливістю реального планування на 1927/28 господарський рік, Колегія Наркомосу прийняла рішення клопотати перед РНК про зменшення податків до розмірів нормального відрахування, які б забезпечували розвиток кіновиробництва [33].

У 1927/28 операційному році планувалося поставити 39 фільмів. Причому на Ялтинській кінофабриці мали поставити 15 картин, а на Одеській – 24. На розширеному засіданні Президії ВУК спільно з делегатами Тарифно-економічної наради було заслухано доповідь про стан ВУФКУ та корективний промфінплан на друге півріччя 1927/28 року. Щодо ситуації невиконання виробничого плану Президія ВУК затвердила спеціальну резолюцію:

«1. Констатуючи тяжкий фінансовий стан ВУФКУ, визнати, що цей стан є наслідком безпланового будівництва Київської кінофабрики без ув'язки цього будівництва з економічним становищем ВУФКУ, а також внаслідок господарських дефектів у виробництві (Одеська кінофабрика).

2. Констатувати, що початковий проект промфінплану ВУФКУ на 1927/28 р. було складено нереально, як у сфері фінансів, і щодо виробництва.

3. Констатувати, що нереальність будівництва виробничого плану (виконання плану в 1-му півріччі лише на 23%) довела до довгих простоїв у виробництві (вимушені простій вилився у 40% всього виробничого часу 1-го півріччя)» [29, с. 3–5].

Виробничим планом на 1928/29 господарський рік було затверджено 31 ігровий фільм і 37 повнометражних культурфільмів на суму 2 250 000 рублів, причому Одеська кінофабрика мала виготовити 20 ігрових фільмів за кошторисом в 1 200 000 рублів, а Київська кінофабрика культурфільмів на асигнування, що залишилося [17, с. 5]. Під час перевірки Одеської кінофабрики з'ясувалося, що виробництво картин через брак сценаріїв за останні 5 місяців різко зменшилося, і виконано лише на 20%. За 5 місяців фабрика сплатила за вимушені простой 14 000 рублів. 71 000 рублів правління ВУФКУ заплатило за 50 сценаріїв, які надалі були забраковані. Чималі кошти були витрачені на сплату компенсації незаконно звільненим співробітникам.

З доповіді голови правління ВУФКУ І. Воробйова на пленумі ВУК Робмісу з'ясувалось, що за перше півріччя 1928/1929 фінансового року план з кіновиробництва не виконано на 10% у той час, як собівартість збільшилася на 11%. У зв'язку із переходом промисловості СРСР на п'ятирічне господарсько-виробниче планування (п'ятирічки) українська кінематографія перебудувала власне планування. За результатами проведених розрахунків, українська кіномережа, що постійно збільшується, для стабільної роботи вимагала збільшення кількості назв від 160 до 222 з 1928/29 по 1932/33 господарські роки відповідно. Причому частка українських ігрових фільмів повинна становити від 30 у 1928/29 господарському році, до 65 у 1932/33. Зростання випуску

культурфільмів планувалося від 37 у 1928/29 господарському році, до 99 у 1932/33 [4, с. 19]. Усього ж за п'ятирічку в Україні планувалося випустити 315 ігрових картин, 251 культурфільм та близько 750 короткометражних хронікальних картин.

Однак у перший же 1928/29 господарський рік п'ятирічки план випуску ігрових фільмів було виконано лише з 97%. Не виконаним виявився план наступного 1929/30 року.

Виконання плану наступних років також не мало оптимістичних прогнозів. Скоригований план на 1930/31 рік передбачав випуск 40 ігрових картин (Київська кінофабрика – 22, Одеська – 18) із середнім метражем 1 800 м., з розрахунку, що виробництво кожного фільму займе 5 місяців, і кожен режисер протягом року поставить дві картини. План на виробництво культурно-освітніх фільмів було збільшено до 85 (Київська кінофабрика – 58, Одеська – 27), із середнім метражем 1 800 м., з розрахунку, що виробництво кожного фільму займе 4½ місяці із середньою вартістю 43 000 рублів. Однак підрахунки показали, що виробництво такої кількості картин неможливе через брак персоналу. При середньому навантаженні оператора в 4½, то тільки на Київській кінофабриці необхідно для виконання плану мати в штаті 53 оператори, замість 32. Причиною подальшого невиконання плану могла стати нестача на обох кінофабриках 40 кінокамер [15, с. 7]. Планові показники української кінематографії стали причиною гострої полеміки у пресі у 1929–1930 роках.

Одним із найважливіших показників була витратна частина кіновиробництва. Невміле планування (тривалість зйомки), а часом і зловживання впливали на вартість виробництва кожного окремого фільму. За даними ВУФКУ в 1925/26 році середня собівартість картини становила – 103 287 рублів 10 копійок (середня тривалість постановки – 6,17 місяців). У 1926/27 році середня собівартість картини становила 69 200 рублів 47 копійок (середня тривалість постановки – 4,73 місяця) [30, с. 13; 19, с. 11]. За повідомленням П. Нечеси в 1926 картина в середньому обходилася ВУФКУ 117 000 рублів, а в 1927 – 63 000 [24, с. 12; 25, с. 12]. За повідомленням О. Шуба вартість

виробництва одного фільму зі 103 000 рублів у 1927 році зменшилася до 67 000 у 1927. У 1926 додаткові витрати становили 33%, в 1927 – 17% [24, с. 12]. Однак найчастіше запланований кошторис у 40–50 000 рублів насправді виходив 100–15 000, а деяких випадках виробництво картин обходилося ще дорожче.

Безумовно, собівартість виробництва картин в Україні була дуже високою та перевищувала собівартість виробництва картин кінофабрик РРФСР. За даними київського «Торгівельно-промислового Бюлетеня» фільм «Тарас Шевченко», зйомки якого тривали протягом року, коштував 375 000 рублів. За даними того ж «Бюлетеня», середня вартість картин ВУФКУ становила 250 000 рублів. Цікаво відзначити, що наймасштабніша картина РРФСР «Броненосець Потьомкін» коштувала менше – 200 000 рублів [37, с. 18].

Таким чином, перевитрата запланованих на виробництво кожного фільму коштів завдавала колосальних збитків. У жовтні 1927 року Наркомос УРСР прийняв спеціальну резолюцію щодо державного та господарського плану ВУФКУ на 1926/27 фінансовий рік: «Комітет НКО відзначає зростання виробництва ВУФКУ за останні місяці, а також заходи ВУФКУ до повного навантаження фабрик та затвердження елементів плановості в їх роботі. У той же час Колегія відзначає надзвичайну дорожнечу та випадковість виробництва картин ВУФКУ, що дало минулого року більш ніж 800 000 руб. збитку на виробництві і мабуть буде така сама сума цього року, але треба мати на увазі, що абсолютна сума збитків повинна припадати замість 16 картин минулого року на 25 картин цього року, що щодо кожної картини має дати менше збитків, вже є значним досягненням. Колегія вважає, що збитковість виробництва картин є не так наслідком попередньої обмеженості ринку експлуатації картин, як значною мірою результатом непланової та нераціональної роботи фабрик. Колегія НКО пропонує вжити рішучих заходів для здешевлення виробництва та доведення його до беззбитковості» [34].

З метою впорядкування фінансового стану ВУФКУ було запропоновано уникати постановок дорогих картин, ліквідувати прогалини на виробництві, припинити видавати великі аванси за сценарії, зменшити кількість експедицій,

зменшити вартість виробництва картин. Сучасники зазначали, що у 1927 році намітилося поліпшення організації та раціоналізації виробництва, скорочення непродуктивних витрат, зменшення виробничого шлюбу плівки, що сягав 200%. На початку 1927 року, за повідомленням режисера Одеської кінофабрики П. Долини, накладні витрати зменшилися на 8%, що дало економію 41 247 рублів [9, с. 12–13]. Судячи зі звітів, було знижено накладні витрати з 37% до 26%, ущільнено штат Одеської кінофабрики з 53 осіб до 38, термін виробництва картин знижено з 13–18 місяців до 3–5 [3, с. 12].

Проте, в 1928 році ВУК Робмиса критикував ВУФКУ за постійне перевитрату коштів на постановку картин до 50% і наказував відомству складати більш реальні кошториси постановок та жорсткого контролю за їх виконанням [29, с. 5]. На IV Пленумі ВУК Робмису щодо собівартості фільмів ВУФКУ було прийнято спеціальну резолюцію: «Вартість картин українського виробництва досі дуже велика і становить у середньому 70–80 тис. руб. Пленум вважає, що ВУФКУ надалі не повинно ганятися за “бойовиками” і основна установка української кінематографії має бути на пересічну продукцію, розраховану на широкого глядача, а звідси й встановлення вартості картин, а саме: середня вартість картин повинна постійно зменшуватися, і до кінця п'ятирічки не перевищувати 50 000 руб.» [32, с. 7].

Цю резолюцію було виконано і, проте, собівартість на думку кіно чиновників залишалася ще високою. У 1929 році середня собівартість фільму збільшилася і склала за промфінпланом 60 000 рублів [5, с. 22; 14, с. 70]. Але насправді собівартість була вищою і становила 64 000 [17, с. 4], а в деяких випадках доходила до 70 000 [15, с. 7], і навіть до 80 000. У зв'язку з цим, Пленум ВУК Робмису констатувавши надмірно високу середню вартість фільму, поставив перед ВУФКУ завдання зменшити вартість.

П'ятирічний план передбачав планомірне зменшення собівартості виробництва українських картин з 60 000 у 1928/29 господарському році до 55 000 у 1932/33 [4, с. 20]. А прибуток відповідно планувалося збільшити з 17 413 300 рублів у 1928/29 році до 37 080 000 у 1932/33 [6, с. 77; 4, с. 20].

У РРФСР також велася рішуча боротьба зниження собівартості картин. Наведемо деякі статистичні дані. У 1926 році середня собівартість фільму становила 50 000 рублів. Проведений розрахунок вартості кіновиробництва показав, що з огляду на всі виробничі витрати, які включають:

- 1) сценарій;
- 2) плівка та обробка;
- 3) декорації;
- 4) артисти та знімальна група;
- 5) технічний персонал;

6) інші основні витрати (освітлення, транспорт тощо); 7) соцстрахування, культосвіт і т.і.; 8) всі інші накладні витрати – вартість метра негативу становить 16 рублів 27 копійок. Таким чином, собівартість фільму довжиною від півтори до двох тисяч метрів становить від 49 до 64 тисяч рублів.

За проведеними дослідженнями 32 фільмів, випущених у РРФСР в 1926–1927 роках, з'ясувалося, що їх собівартість коливається від 24 000 рублів («Шпундик») до 340 000 («Декабристи») й у середньому становить 84 000 рублів [11, с. 5].

Радкіно в 1928 року приймає кошторис, за яким собівартість одного фільму становить 75 000 рублів. Проте Держплан РРФСР запроектував середньою вартість ігрового фільму 60 000. Проте, собівартість фільмів продовжує збільшуватися і перший квартал 1929 року досягла 103 000 рублів.

Згідно з прийнятим п'ятирічним планом, виробництво ігрового фільму в середньому не повинно перевищувати 6 місяців 1930/31 господарського року, а 1931/32 – скоротитися до 5 місяців. Собівартість ігрового фільму в 1930/1931 в середньому не повинна перевищувати 75 тисяч рублів. Однак зазначимо, що кіномережа РРФСР була втричі більшою, ніж в УРСР і тому відсоток окупних російських фільмів був вищим за українські. Проте, проведені у Москві дослідження показали, що фільм, собівартість якого перевищує 120 000 рублів, у прокаті по РРФСР за рідкісним винятком окупує витрати.

Причинами дорожнечі українського кіновиробництва були нераціональне планування роботи, брак необхідного обладнання, недобросовісність деяких кінопрацівників, а іноді зловживання та розтрати.

Серед недоліків зазначимо, що кінофабрики були відірвані від центру та не мали достатньої самостійності. І з найменшого приводу потрібно було їхати в правління ВУФКУ (приймання сценаріїв, прийом відзнятого матеріалу, тощо). Зайвий бюрократизм, на думку виробничників, затягував час виробництва картин. Наприклад, режисер після отримання сценарію працював з нього, після чого сценарій читав директор. У процес постановки директор переглядав відзнятий матеріал та вносив необхідні корективи. Коли фільм був готовий його приймала художня рада кінофабрики, і лише після цього картина потрапляла до Главрепертком для остаточного вирішення випуску в прокат.

Серед недоліків також зазначалося невміле керівництво адміністраторів знімальних груп [23, с. 1] та низьку дисципліну техперсоналу. Але, мабуть, одним із найвагоміших чинників була відсутність сценарного матеріалу. Так у 1927/28 та 1929/30 роках на Одеській кінофабриці через брак сценаріїв понад 40% режисерських груп перебували у стані простою.

Ще один фактор дорожнечі українського кіновиробництва – безгосподарність. Наприклад, сценарій І. Бабеля «Джиммі Хіггінс» пролежав у редактораті ВУФКУ три роки, а коли вступив до Ялтинської кінофабрики, Бабель опротестував постановку без його додаткових переробок. У результаті було згаяно час і витрачені зайві кошти.

У СРСР а 1926–1927 роках розпочалась боротьба із розкраданнями у кінематографі, де сильно подорожчали собівартість кінопостановок. Преса тих років рясніла фейлетонами про розкрадання в «Правді» з'явився фейлетон Сосновського «Чубарів кінопровулок», в «Комсомольській правді» фейлетон Зорича «За лаштунками кіно» тощо. Численні господарські злочини обходилися студіям дуже дорого. Особливо багато подібних злочинів вчиняється у РРФСР. Слухання у Москві низки «гучних кінематографічних справ» розкрило громадськості жахливий розмах розкрадань у кіно організаціях.

У 1925 році Держкіно придбало 1 200 сценаріїв. З цього числа було прийнято нарадою – 284, з яких лише 64 пішли в роботу. Але з них поставленими виявилися лише 28 картин, з яких придатними до демонстрації визнали лише 6. Проліт кіно з 24 прийнятих сценаріїв, які обійшлися 10 000 рублів поставило лише 2. Режисер О. Рахманінова протягом трьох років переробляла для Пролеткіно свій сценарій – «За що?», отримавши за це 14 000 рублів. Плюс до цього 15 000 рублів було витрачено на попередню підготовку, костюми, на декорації. А картина так і не вийшла. «Сценарний грабіж» полягав у тому, що сценарії купувалися у «своїх», найчастіше непрофесійних літераторів.

Також відзначалося і колосальне виробниче перевитрата відпущених коштів у кіноорганізаціях Держкіно, Пролеткіно та Культкіно. Наприклад, заплановані витрати в 48 000 рублів на постановку фільму «Азбек Заур» у результаті зросли до 150 000, «Важкі роки» з 26 000 до 65 000, «Під владою Адата» з 41 000 до 80 з 90 000 до 160 000. Картина «Мабул», що не вийшла на екран, обійшлася в 200 000 рублів, а відзнятий матеріал експедиції до Сибіру для фільму «Лінський розстріл», що коштував 6 000 рублів не був бракований, а сам фільм . Марно було витрачено і 30 000 рублів на забраковану другу серію картини «Багдадський злодій». До 600% відзнятого матеріалу кінофабрик РРФСР виявилось бракованим, а накладні витрати Пролеткіно досягли 53%. Знімальний персонал отримував завищені оклади по кілька місяців, і були практично не завантажені роботою (один знімальний день актриси Н. Лі, наприклад, коштував 875 рублів).

В Україні подібні злочини також мали місце та припинялися. Так, РКІ УРСР виявила великі зловживання на Одеській кінофабриці. З 502 000 рублів, витрачених протягом першого півріччя 1926 року, 133 000 (понад 25%) припадали на накладні витрати. Справа про зловживання та безгосподарність на фабриці була передана прокурору [12, с. 16]. Голова правління ВУФКУ О. Шуб щодо зловживань, розкрадань та принижень режисерами та адміністраторами актрис «мерзенними пропозиціями» зазначав:

«Процес московських кінопрацівників, який привернув до себе увагу всієї радянської громадськості, висвітлив жахливі та обурливі факти та матеріали, що характеризують злочинну вакханалію на кіновиробництві, мають стати предметом особливої уваги для нас, працівників кінематографії. <...> А над усім цим духом пограбування та розтрати державних грошей панує ще на додаток насильство над жінкою, насильство над правом людини, звичай турецького гарему» [39, с. 1].

Становлення матеріально-технічної бази української кінематографії відбувалося без особливої допомоги з боку держави, і ВУФКУ в цьому плані могло розраховувати виключно на власні ресурси. Амбітні плани до організації в Україні найбільшої в СРСР кіно виробничої бази частково були реалізовані. У період з 1922 по 1930 рік практичні одеські та ялтинські павільйони вдалося оновити за останнім словом техніки. Надалі керівництво ВУФКУ зосередило значні зусилля на будівництві Київської кінофабрики, котра, за відгуками багатьох сучасників, разом з іноземними, мала стати найбільшою в СРСР як за розмірами, так і за кількістю нового кіноустаткування.

ЛІТЕРАТУРА

1. А. Б. Підсумки кінонаради ВУФКУ // Нове мистецтво. 1926. № 5(14). 2 лютого. С. 10.
2. Батуров Д. Українська кінематографія // Молодняк. 1929. № 2. Лютий. С. 105–113.
3. Б'ємо на сполох: [Ред. ст.] // Кіно. 1929. № 20(68). Жовтень. С. 1.
4. Виконання виробничого плану за 1928–29 рік : [Ред. ст.] // Кіно. 1929. № 20(68). Жовтень. С. 14.
5. Воробйов І. Економіка кіно. Перспективи розвитку української кінематографії // Кіно. 1928. № 10(46). Жовтень. С. 17–20.
6. Воробйов І. Про українське кіно. Стан, плани і перспективи української кінематографії. К.: ВУФКУ, 1929. 31 с.

7. Всеукраїнська виробнича кінонарада : [Ред. ст.] // Кіно. 1928. № 12(48). Грудень. С. 17–21.
8. Галевич В. Кіно на Україні через п'ять років // Кіно. 1928. № 10(46). Жовтень. С. 3.
9. Діяльність Наркомосвіти УСРР за 1924–1925 рік. Х. : Держвидав України, 1926. С. 161.
10. Долина П. Одеська кінофабрика // Нове мистецтво. 1927. № 8(49). 22 лютого. С. 12–13.
11. Доповідь ВУФКУ про операційну діяльність за 24/25 рік та кошторис на 25/26 рік: Витяг з протоколу засідання Колегії НКО УСРР від 27 квітня 1926 р. // Бюлетень Наркомосвіти. Х., 1926. № 5(10). Травень-червень. Арт. 15.
12. За якість і зменшення собівартості : [Ред. ст.] // Кіно. 1929. № 5(53). Березень. С. 1.
13. Кіно-виробництво України ВУФКУ : [Ред. ст.] // Нове мистецтво. 1925. № 7. 15–22 грудня. С. 1.
14. Кінохроніка : [Ред. ст.] // Театр – музика – кіно. 1925. № 4. 8–14 грудня. С. 11.
15. Кордюм А. Художня рада й кіносупільність // Театр, клуб, кіно. 1927. № 18(119). 25 октября. С. 16.
16. Косячний П. Лице наступного // Кіно. 1930. № 17(89). [Вересень]. С. 7.
17. Косячний П. М. Темп країни й темп кіна // Кіно. 1930. № 1(73). Січень. С. 2.
18. Косячний П. Перед шерогом цифр // Кіно. 1929. № 19(67). Жовтень. С. 4–5.
19. Крик немого : [Ред. ст.] // Театр – музика – кіно. 1926. № 25. 11–18 травня. С. 5.
20. Лапшин Ю. Київська кіно-конференція // Кіно. 1927. № 23/24(35/36). Грудень. С. 11.

21. Ліфшиц Б. На суд трудящих (Закінчення) // Кіно. 1926. № 4. Лютий. С. 2–5.
22. Михайлич С. ВУФКУ в числах // Кіно. 1927. № 18(30). Жовтень. С. 11.
23. На кінофабриці : [Ред. ст.] // Театр, клуб, кино. 1928. № 36(137). 3 априля. С. 13.
24. Нечес П. Адміністратори в кіно // Кіно. 1929. № 13(60). Липень. С. 1.
25. Нечес П. Десять років радянського кіновиробництва // Театр, клуб, кино. 1927. № 19(120). 4 листопада. С. 12.
26. Нечес П. Режим економії в кіновиробництві // Театр, клуб, кино. 1927. № 21(122). 22 листопада. С. 12.
27. О. Ш[уб]. Перспективи української кінематографії // Культура і побут. 1927. № 48. 17 грудня. С. 4–5.
28. Одеська кіно-фабрика ВУФКУ : [Ред. ст.] // Нове мистецтво. 1927. № 20(61). 18 жовтня. С. 16.
29. Про промфінплан ВУФКУ на 1929–30 рік: Постанова Колегії НКО УСРР від 20 травня 1930 р. // Бюлетень Народного комісаріату освіти. Х., 1930. № 26. 30 червня. Арт. 407.
30. Про стан роботи ВУФКУ // Бюлетень Всеукраїнського комітету спілки робітників мистецтв. 1928. № 7(27). Липень. С. 3–5.
31. Про стан та перспективи роботи ВУФКУ: (Тези доповіді на II Пленумі ВУК) // Бюлетень Всеукраїнського комітету союзу работников искусств. 1927. № 11(19). Листопад. С. 13–18.
32. Резолюції та постанови II-го Пленуму Всеукраїнського комітету (22-24 вересня 1929 року) // Бюлетень Всеукраїнського комітету спілки робітників мистецтв. – 1929. Липень. № 7(39). 18 с.
33. Резолюції та постанови IV-го Пленуму Всеукраїнського комітету (23–24 жовтня 1928 року) // Бюлетень Всеукраїнського комітету спілки робітників мистецтв. 1928. № 11(31). Листопад. С. 5–8.
34. Резолюція Колегії НКО про діяльність ВУФКУ за 1926/27 р. та промфінплан на 1927/28 р. // Бюлетень Народного Комісаріату Освіти. 1928. № 51(138). 15–22 грудня. Арт. 757.

35. Резолюція по доповіді ВУФКУ про господарчий та фінансовий план на 1926/27 р.: Витяг з протоколу засідання Колегії НКО УСРР від 18 жовтня 1927 р. // Бюлетень Наркомосвіти. Х., 1927. № 43(79). 1–5 листопада. Арт. 654.
36. Стан та перспективи кінопромисловості на Україні (тези доповіді правління ВУФКУ на III пленумі ВУК Робмис) // Бюлетень Всеукраїнського комітета союзу работников искусств. 1927. № 1(9). Январь. С. 7–9.
37. Стан та перспективи кінопромисловості на Україні (тези доповіді правління ВУФКУ на III пленумі ВУК Робмис) // Бюлетень Всеукраїнського комітета союзу работников искусств. 1927. № 1(9). Январь. С. 7–9.
38. ЦКК про роботу ВУФКУ : [Ред. ст.] // Театральний тиждень. 1927. № 7(76). 13 січня. С. 7.
39. Шуб О. За вилікування, за оздоровлення кіно // Кіно. 1927. № 7(19). Квітень. С. 1.
40. Шуб О. Підсумки й перспективи: (До Всеукраїнської кінонаради) // Кіно. 1927. № 14(26). Липень. С. 4–5.
41. Bezruchko O. Problematics of research of the screen arts' history by means of the archived original sources. *Культурологічна думка: щорічник наук. праць*. Київ : Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2017. № 11. С. 126–130.
42. Bezruchko O. Specificity of the use of memoir heritage in the scientific research of art historians and cultural specialists. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ : Міленіум, 2018. № 2. С. 173–176.
43. Bezruchko O. V., Gavran I. A., Hrabarchuk O.M., Kostiuik N. O., Kot H. M. Ideological Concepts in the Cinematography of the Interwar Period. *Astra Salvensis*. 2020. No 1. pp. 669–690
44. Bezruchko O. V., Gavran I. A., Hrabarchuk O. M., Kostiuik N. O., Kot H. M. The process of becoming of the ideologization of cinematic art in the period between the two World Wars. *Гене́за ідей і динаміка розвитку екранних мистецтв : колективна монографія [наук. ред. : О. В. Безручко]*. Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2021. Т. 9. С. 186–208.

45. Myslavskiy V., Bezruchko O. The topic of the Soviet-Ukrainian war (1917–1921) in Ukrainian cinematography of the 1920s. *Культура України*. 2021. Вип. 73. С. 86–90. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.073.12>

46. Myslavskiy V. N., Chmil H. P., Bezruchko O. V., Cherkasova N. O. Ukrainian period of Dziga Vertov's creative work. *Аудіовізуальне мистецтво і виробництво: досвід, проблеми та перспективи* : колективна монографія [наук. ред. : О. В. Безручко]. Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2021. Т. 9. С. 191–205.

47. Myslavskiy, V., Chmil, G., Bezruchko, O., Cherkasova, N. From “The Eleventh Year” to “The Man with a Movie Camera”: conceptual search of Dziga Vertov. *Media Education (Mediaobrazovanie)*. [Bratislava – Nove Mesto, Slovak Republic]. 2020. 60 (3), pp. 507–514.

48. Myslavskiy, V., Chmil, G., Bezruchko, O., Kupriichuk V. Formation of Ukrainian Newsreel and Documentary Cinema in 1923–1928. *Media Education (Mediaobrazovanie)*. [Bratislava – Nove Mesto, Slovak Republic]. 2021. 17(4). pp. 684–692.

49. Myslavskiy V. N., Chmil H. P., Bezruchko O. V., Markhaichuk N. V. Dovzhenko's conceptual film “Earth”: in orbit of admiration and criticism. *Мистецтвознавство. Соціальні комунікації. Медіапедагогіка* : колективна монографія [наук. ред. : О. В. Безручко]. Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2021. Т. 9. С. 175–191.

50. Myslavskiy V., Chmil G., Bezruchko O., Markhaichuk N. Poetics of Ukrainian Film "Earth": Oleksandr Dovzhenko's Conceptual Search. *Media Education (Mediaobrazovanie)*. [Bratislava – Nove Mesto, Slovak Republic]. 2020. 60(4). pp. 713–720.